

relicet omnibus, sequeretur. Itaque duas priores nolum vocaciones, sed admonitiones, et quasi future vocationis preparationes appellare, ne duo maximi apostoli parum obsecuti vocanti Christo fuisse videantur; cum ceteros apostolos ad prius Christi se vocantis verbum omnia reliquiss, ipsiusque secutus legamus. Et quidem nemo evangelistarum duas priores vocationes appellat. Nam apud Joan., c. 1, 42, tantum predicti Christus Petrus, quod futurum erat. *Tu*, inquit, vocaberis *Cephas*, Lucas, c. 5, 11, non dicit à Christo vocatos fuisse; sed visu miraculo captorum piscium subductis ad terram navibus, relicti omnibus, secutos fuisse Christum, quod interpretari possumus non relictis, id est, abdicatis, quemadmodum, cùm à Christo vocati sunt, abdicatis affectibus omnibus rebus Christum secuti sunt, ut Petrus postea dixit, Matth. 19, 27: *Ecce nos relinquimus omnia, et secuti sumus te;* sed relictis omnibus, id est, deseritis navibus et retibus; sicut mulier illa Samaritanorum, relicta hydria, abit in civitatem, dixit popularibus suis: *Venite, et videte hominem qui dixi mihi omnia quaecumque feci, nunquid ipse est Christus?* Joan. 4, 28, 29. Matthaeus autem hie vocatos fuisse dicit, quia veram narrat vocationem, quā omnibus affectibus rebus Christum secuti sunt.

Vers. 25. — VENITE POST ME. Hebreus 13, 25, id est, sequimini me, ut Deut. 6, 14, et 11, 28, et 1 Reg. 7, 2, et 4 Reg. 25, 5.

PISCATORI HOMINUM. Alludit ad preteritum officium, sicut in Davide, psal. 77, 70, 71. *Sustulit eum de gregibus ovium, de post rebantes acceptit eum, pascere Jacob serum suum, et Israel hereditatem suam.* Similique apostolorum descriptur officium homines piscari, et ad Christum summum piscatorum fratelli. Ille enim est, qui sagena mittit in mare, ex omni genere piscium congregantem, infra, c. 15, 47. Illius verbo acutis virtute pisces capiuntur, sine eo frustra tota nocte

Petri et Andreæ secunda vocatio. Aug., loco citato, cap. 17: *Proinde fieri potest ut postea narverit, non quod postea factum erat, sed quod prius praternicerat, ut cum illo intelligentia venisset Capharnaum, quo Joannes dicit ei ipsum et matrem ejus et discipulos venisse.*

CAPUT V.

1. Videns autem Jesus turbas, ascendit in montem, et cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli ejus.
2. Et aperiens os suum, docebat eos, dicens:
3. Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum celorum.
4. Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram.
5. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.
6. Beati qui esurunt et sicuti justitiam, quoniam ipsi saturabuntur.
7. Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.
8. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.
9. Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur.
10. Beati qui persecutionem patiuntur propter

laboratur, Luca, 5, 5. Christiani sunt pisces, nam propria in Baptismi aqua nascuntur. Proprie Christus à veteribus illis ^{ex} pisces appellabatur, cuius anagrammatismus erat, *Iesu Christo Gospili nostri, Jesus Christus Dei filius salvator*, de qua re extat carmen Erythræa Sibylla, Tertullianus, lib. de Baptismo; August., lib. 18, c. 25; Prosper, lib. de Promission. Et Predict., part. 2, c. 59.

Vers. 25. — TOTAM GALILEAM. Galileam gentium, in quam secesserat, supra, v. 12 et 15.

In SAXACOGIS. Hebrewi à congregando locum ubi conciones habentur vocant ^{την} congregationem, Greco ^{συναγωγήν}, synagogam, proprium vocabulum Septuaginta interpretum, Exodi. 54, 31; et Num. 16, 2; et 51, 15; psal. 7, 8; et 81, 4, ex quibus Apostoli mutuati sunt, cùm Hebreworum congregationem, aut congregationalis locum significant. Nam Christianorum, differentia causa, *Εκκλησίας* Ecclesias appellant infra, c. 18, 17, quod nomen non solum congregacionem, ut novi hereticis erecto supercelio dictitare solent, ridentes nos homines inductos, quid templi ecclesias appellamus: sed locum etiam ubi Ecclesia congregatur, quemadmodum synagoga significat, non tantum apud Eusebium in exteros Theologos Greco, sed etiam apud D. Paulum, I Cor. 11, 16, 18, et 14, 28, 54, 55. Erat autem apud Iudeos synagoga, sicut apud nos Ecclesi locus ad docendum designatus, Act. 15, 21.

EVANGELIUM REGNI. Bonum nuntium, quo predicatorum regnum celorum appropinquare, v. 17. Vide Præfationem, c. 1, et supra, c. 5, 2.

ET TRANS JORDANEM, repetenda est ^{τόπον πρεσβύτερον} præpositio, de: *Et de omni regione, que erat trans Jordanem*, id est, citra, ut vers. 15. Quod ante distributum dixerat, dicit nunc universè. Simili phrasu usus est Secna, lib. 5 de Benef., c. 16: *Trans Alpes accedit hostis, id est, è regione, que trans Alpes est.*

Vers. 20. — Lucas, c. 5, fuisse haec enarrat et caput pescium.

Vers. 24. — LUNATICOS, comitiali morbo laborantes: qui morbus cum lume incremento aut decremento solet ingravescere,

CHAPITRE V.

1. Jésus voyant la forte monte sur une montagne; et quand il fut assis, ses disciples s'approchèrent de lui:
2. Et ouvrant sa bouche, il les enseignait, disant:
3. Bienheureux les pauvres d'esprit, parce que le royaume du Ciel est à eux.
4. Bienheureux ceux qui sont doux, parce qu'ils posséderont la terre.
5. Bienheureux ceux qui pleurent, parce qu'ils seront consolés.
6. Bienheureux ceux qui sont affamés et altérés de la justice, parce qu'ils seront rassasiés.
7. Bienheureux ceux qui sont miséricordieux, parce qu'ils obtiendront eux-mêmes miséricorde.
8. Bienheureux ceux qui ont le cœur pur, parce qu'ils verront Dieu.
9. Bienheureux ceux qui sont pacifiques, parce qu'ils seront appelés enfants de Dieu.
10. Bienheureux ceux qui souffrent persécution

justitiam, quoniam ipsum est regnum celorum.

11. Beati estis cum maledixerint vobis, et persecutivs fuerint, et dixerint omne malum adversum vos mentientes, propter me;

12. Gaudete, et exultate; quoniam merces vestra copiosa est in celis: sic enim persecuti sunt prophetas qui fuerint ante vos.

13. Nos estis sal terra: quod si sal evanuerit, in quo saluerit? ad nihilum valet ultra, nisi ut mittatur foras, et conculcetur ab hominibus.

14. Nos estis lux mundi: non potest civitas abscondi supra montis positum.

15. Neque ascendunt lucernam, et ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt.

16. Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificant Patrem vestrum qui in celis est.

17. Nolite putare quoniam veni solvere legem aut prophetas: non veni solvere, sed adimplere.

18. Amen quippe dico vobis donec transeat celum et terra, iota unum aut minus apex non praeterib[us] à lege, donec omnia fiant.

19. Qui ergo solverit unum de mandatis istis minimis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno celorum: qui autem fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno celorum.

20. Dico enim vobis, quia nisi abundaverit justitia vestra plus quam scribarum et phariseorum, non intrabis in regnum celorum.

21. Auditus quia dictum est antiquis: Non occides: qui autem occidit, reus erit iudicio.

22. Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio: qui autem dixerit fratri suo: Raca, reus erit concilio: qui autem dixerit: Fatue, reus erit gehenna ignis.

23. Si ergo offens minus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris quia frater tuis habet aliquid adversum te,

24. Relinque ibi minus tuum ante altare, et vade prius reconciliari fratri tuo, et tunc veniens offere minus tuum.

25. Esto consenseris adversario tuo citò dum es in viâ cum eo: ne fortè tradat te adversarius iudicis; et iudex tradat te ministro, et in carcere militaris.

26. Amen dico tibi, non exies inde, donec reddas novissimum quadrantem.

27. Auditus quia dictum est antiquis: Non mataberis.

28. Ego autem dico vobis: Quia omnis qui viderit mulierem ad concepsendum eam, jactu mocoletus est can in corde suo.

29. Quod si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum, et projice abs te: expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum mitiat in gehennam.

30. Et si dextera manus tua scandalizat te, abscede eam, et projice abs te: expedit enim tibi ut pereat

pour la justice, parce que le royaume du Ciel est à eux.

31. Vous serez bénieheureux lorsque les hommes vous maudiront, qu'ils vous persécuteront, et qu'à cause de moi, ils diront faussement toute sorte de mal de vous.

32. Réjouissez-vous, et tressailliez de joie, parce que votre récompense est grande dans les ciels; car c'est ainsi qu'ils ont persécuté les prophéties qui ont été avant vous.

33. Vous êtes le sel de la terre. Si le sel perd sa force, avec quoi le salera-t-on? Il n'est plus bon à rien qu'à être jeté dehors, et à être foulé aux pieds par les hommes.

34. Vous êtes la lumière du monde. Une ville située sur une montagne ne peut être cachée.

35. Et on n'allume point une lampe pour la mettre sous le boisseau, mais on la met sur le chandelier, afin qu'elle éclaire tous ceux qui sont dans la maison.

36. Qu'ainsi lueste votre lumière devant les hommes, afin qu'ils voient vos bonnes œuvres; et qu'ils glorifient votre Père qui est dans le ciel.

37. Ne pensez pas que je sois venu pour détruire la loi ou les prophéties; je ne suis pas venu les détruire, mais les accompagner.

38. Car, je vous le dis en vérité, le ciel la terre ne passeront point que tout ce qui est dans la loi ne soit accompli parfaitement, jusqu'à un seul iota et à un seul point.

39. Celui donc qui violera un de ces moindres commandements, et qui enseignera ainsi les hommes, sera regardé comme le monstre dans le royaume des ciels; mais celui qui observera et enseignera la loi, sera appelé grand dans le royaume des ciels.

40. Car je vous déclare que, si votre justice n'est pas plus abondante que celle des scribes et des pharisiens, vous n'entrerez point dans le royaume des ciels.

41. Vous avez appris qu'il a été dit aux anciens: Nous ne tuera point; et quiconque tuera, méritera d'être condamné par le jugement.

42. Mais moi je vous dis que quiconque se mettra en colère contre son frère, méritera d'être condamné par le jugement; que celui qui dira à son frère: Raca, méritera d'être condamné par le conseil; et que celui qui lui dira: Vous êtes un fou, méritera d'être condamné au feu de l'enfer.

43. Si donc vous présentez votre offrande à l'autel, et que la vous vous souvenez que votre frère a quelque chose contre vous,

44. Laissez la votre offrande devant l'autel, et allez vous réconcilier fratri tuo, et tunc veniens offere minus tuum.

45. Esto consenseris adversario tuo citò dum es in viâ cum eo: ne fortè tradat te adversarius iudicis; et iudex tradat te ministro, et in carcere militaris.

46. Amen dico tibi, non exies inde, donec reddas novissimum quadrantem.

47. Je vous le dis en vérité, vous ne sortirez point de là que vous n'ayez payé jusqu'à la dernière obole.

48. Vous avez appris qu'il a été dit aux anciens: Nous ne commettre point d'adultére.

49. Mais moi, je vous dis que quiconque regardera une femme avec un mauvais désir a déjà commis l'adultéro dans son cœur.

50. Que si votre œil droit vous est un sujet de scandale, arrachez-le, et jetez-le loin de vous; car il vaut mieux pour vous qu'un de vos membres périsse, que si tout votre corps était jeté dans l'enfer.

51. Et si votre main droite vous est un sujet de

unum membrorum tuorum, quām totum corpus tuum eat in gehennam.

51. Dicitum est autem : Quicunque dimisiter uxori suam, det ei libellum repudiū.

52. Ego autem dico vobis : Quia omnis qui dimisiter uxori suam, excepta fornicationis causā, facit eam mechari ; et qui dimissam duxerit, adulterat.

53. Iterum auditis quia dictum est antiquis : Non perjurabis ; redde autem Domino iuramenta tua.

54. Ego autem dico vobis, non jurare omnīnō, neque per celum, quām thronus Dei est ;

55. Neque per terram, quia seculum est pedum eius ; neque per Jerosolymam, quia civitas est magni Regis.

56. Neque per caput tuum juraveris, quia non potes unum capillum facere aut nigrum.

57. Sit autem sermo vester : Est, est : Non, non. Quid autem hiis abundantius est, a malo est.

58. Audistis quia dictum est : Oculum pro oculo , et dentem pro dente.

59. Ego autem dico vobis, non resistere male : sed si quis te percurserit in dexteram maxillam tuam, prebit illi et alteram.

40. Et ei qui vult tecum iudicio concidere, et tu-nic tuam tollere, dimite ei et pallium.

41. Et quicunque te angariaverit mille passus, va-de cum illo et alia duo.

42. Qui peit à te, da ei : et volet mutuari à te, ne avartias.

43. Audistis quia dictum est : Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum.

44. Ego autem dico vobis : Diligit inimicos vestros; benefacie his qui oderant vos, et orate pro perseguentiis et calumniantibus vos.

45. Ut sitis filii Patrius vestri qui in celis est, qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos.

46. Si enim diligis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis ? nomine et publicani hoc faciunt?

47. Et si salutaveritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis ? nomine et ethnici hoc faciunt?

48. Estote ergo vos perfecti, sicut et Pater vester celestis perfectus est.

COMMENTARIUM.

EBS. 1. — VIDENS AUTEM. Non potest benē hic locū intelligi, nisi prius intelligatur, an eadem si concio, quā hic à Mattheo, et à Lucā, c. 6, 17, narratur. Multis enim in rebus in ejus narratione videantur Mattheus, Lucasque dissidere. Mattheus significat Christum concionandū causā in montem subiisse ; Lucas ascensionē dicit, ut oraret ; Mattheus non dicit orasse, sed docuisse ; Lucas dicit totam orationem novam dixisse ; Mattheus non dicit Christum post orationem discipulos vocasse, et ex iis duodecim apóstolos elegisse : quin eorum electionem, quasi longe post factam, narrat, c. 10, 2. Mattheus hanc à Christo concionem in monte habitam scribit ; Lu-

scandale, coupez-la, et jetez-la loin de vous ; car il vaut mieux pour vous qu'un de vos membres périsse, que si tout votre corps était jeté dans l'enfer.

51. Il a été dit encore : Quiconque vent renvoier sa femme, qu'il lui donne un acte de divorce.

52. Et moi, je vous dis que quiconque renvoie sa femme, si ce n'est pour cause d'adulére, la fait devoler adultere ; et celui qui épouse la femme répudiée commet un adultere.

53. Vous avez encore appris qu'il a été dit aux anciens : Vous ne vous parjurez point, mais vous vous accuserez envers le Seigneur des serments que vous aurez faits.

54. Et moi je vous dis de ne point jurer du tout ; ni par le ciel, parce que c'est le trône de Dieu ;

55. Ni par la terre, parce qu'elle est l'escabeau de ses pieds ; ni par Jérusalem, parce que c'est la ville du grand Roi.

56. Vous ne jureriez pas non plus par votre tête, parce que vous ne pouvez en rendre un seul cheveu blanc sur noir :

57. Mais que votre parole soit : Oui, oui ; non, non : car ce qui se dit de plus vient du mal.

58. Vous avez appris qu'il a été dit : Oeil pour œil, et dent pour dent.

59. Et moi je vous dis de ne point résister à celui qui vous traîne mal : au contraire, si quelqu'un vous frappe sur la joue droite, présentez-lui encore l'autre ;

40. Si quelqu'un veut plaider contre vous pour prendre votre robe, abandonnez-lui encore votre manteau ;

41. Et si quelqu'un veut contraindre de faire mille pas avec lui, faites-en encore deux mille :

42. Donnez à celui qui vous demande, et ne repoussez point celui qui veut emprunter de vous.

43. Vous avez appris qu'il a été dit : Vous aimerez votre prochain, et vous haïrez votre ennemi.

44. Et moi je vous dis : Aimez vos ennemis, faites du bien à ceux qui vous haïssent, et priez pour ceux qui vous persécutent et qui vous calomnient ;

45. Afin que vous soyiez les enfants de votre Père qui est dans le ciel, qui fait lever son soleil sur les bons et sur les méchants, et qui fait pleuvoir sur les justes et sur les injustes.

46. Car si vous n'aimez que ceux qui vous aiment, quelle récompense aurez-vous à prétendre ? les publicains ne le font-ils pas aussi ?

47. Et si vous ne saluez que vos frères, que faites-vous en cela de plus que les autres ? les païens ne le font-ils pas aussi ?

48. Soyez donc, vous autres, parfaits, comme votre Père céleste est parfait.

COMMENTARIA. CAP. V.

Origen., tract. in Matth. 24; Euthymius et Theophyl. in Commentariis. Quorum propterea iudicio probabilem esse sententiam, quia uteque evangeliista ita beatitudines à Christo explicatas narrat, non quasi pauca quedam praecepta ex aliquā superiorē concione repetita ; sed quasi totum concionis argumentum, in quo omnis ejus consumpta sit oratio. Et in quidem narrat, ut uteque à paupertate exordium sumpsisse dicat. Quod autem objictrū multis eos rebus dissidere, non est tam difficile scire, quam videtur. Dicit quidem Lucas Christum orandi causā in montem ascendisse ; Mattheus non dicit, at non negat, nec dicit quā occasione ascenderit, sed quid ibi fecerit ; nec quidquid fecit, sed quod ad summum pertinet institutum ; institutum autem ejus erat agere de Christi doctrina ; idēc orationem tacet, concionem exponit ; eademque de causa Apostolorum electionem prætermittit, de quā postea agit, c. 40, 4, non servato, ut sapienti admīnistrū, ordine temporis. Ille difficultor est nodus, quod Mattheus in monte, Lucas in campo hanc concionem habitam dicat. Sed si etiam multis modis, lib. 2 de Consensu evangelistarum, c. 19, solvitur ab Augustino. Fieri enim potest ut Christus ascenderit in montem, ut uteque evangeliista dicit, orandi causa, quod solus Lucas dicit, inibique apostolos elegerit, ut idem solus dicit, deinde descendenter, quod Mattheus tacet, Lucas dicit, et concionatus fuerit, et uteque dicit, nisi quod Lucas campestrem locum expressit, Mattheus suppressit. Quāquam hæc explicatio mihi parim verisimilius videtur, minus etiam altera quā affert, non descendisse penitus Christum de monte, sed ex summo monte fastigio in aliquem ejusdem montis planum locum, quem Mattheus montem, Lucas campum appellat ; quia non videtur hæc concio ad omnem, qua Christum sequebatur turbam, sed ad solos discipulos habita esse primitum, quia materia ipsa postulat ut ad solos discipulos habita crederetur. Nec enim omnibus Christus evangelicam perfectionem proponat, sed turbas dicit : *Ponit mentem agite, c. 4, 17, et: Nisi patienter eritis, omnes simut peribitis*, Luc. 15, 5, 5. Perfectus autem esse voluntibus propriae proboponebat : *Si vis, inquit, perfectus esse, vade, vende universa quae habes, et da pauperibus, et veni, sequere me*, Matth. 19, 21. Deinde, quia uteque evangeliista docet Christum ad solos discipulos orationem convertisse : *Et cum sedisset, inquit Mattheus, accesserunt ad eum discipuli ejus, et aperiens os suum docebat eos dicens: Beati pauperes spiritu*; Lucas verò : *Et ipse elevatis oculis in discipulos suos dicebat, Beati pauperes, et quia Christus, vers. 15, 14; solos discipulos alloquitur: Vos estis sal terra, vos estis lux mundi*. Unde perspicuum est hanc concionem non in campo, sed in monte habitam esse, in quem soli discipoli relictæ turbæ cum Christo condescenderunt, ut paulò post dicemus, nec esse ex Lucā Mattheum, sed ex Mattheo Lucam interpretandum. Lucas ergo non de cædenti in montem ascensione, de quā Mattheus agit ; sed ut alia, quā idēc ascenderit ut oraret, et apostolos elegerit. Quod autem addit, postquam de-

scendisset, copiōsā undique multitudinem hominum secutum eum fuisse, et ipsum elevatis oculis in discipulos suos dixisse : *Beati pauperes*, non est intelligentium statim et in loco campestri factum esse, sed longe post, et alio loco, id est, in monte, in quem iterum ascendi, ut Mattheus dicit, Lucas tacet, quia res, non loca et tempora conjugint. Quod autem Mattheus octo, Lucas quatuor tantum referat beatitudines, leve est ; nec enim propositum fuit evangelistis omnia, sed summa omnium recensere. Itaque de hac ipsā concione, non solum Mattheus quedam narrat, quia Lucas prætermittit ; sed quedam etiam Mattheus prætermittit, quia narrat Lucas, ut illa antitheta : *Vat vobis dixiibus, vat vobis, qui rideis, re vobis, qui saturati estis, vat cim benedixerit vobis homines*.

VIDENS AUTEM JESUS. Jesus in Græcis exemplaribus non legitur, neque Theophylactus et Euthymius legunt, et quidem adeo est oratio cum c. 4 postremo, ubi de Christo agitur, copulata, ut frustra additum videri possit. Sed tamen Chrysostomus, Auctor Imperfect., Augustinus, lib. 4 de Serm. Domini in monte, et Bernardus, sermon 1 de omnibus Sanctis legunt. Cum autem evangeliista dicit : *Videns autem Jesus turbas, ascendit in montem*, dubium non est causam, cur in montem ascenderit significare voluisse, quod copiōsā vidisset turbam. Cur autem propter turbam ascenderit, incertum. Potius enim propter turbam ascenderet, id est, ut eam in superiore doceret, loco, ut auctor Operis imperfecti interpretatur, quasi dicit : *Videns tantam auditorum copiam, quasivit commendatum ad concionandum locum*. Potius etiam propter turbam ascenderet, id est, ut turbam fugeret, ut expedit Augustinus, lib. 1 de Sermon Domini in monte ; et Chrysost., hom. 45; Hieron. in Comment.; Euthym.; Theophylactus; Leo, in hom. de omnibus Sanctis, et Remigius, qui et illud observavit triplex à turbâ effigium Christum solitum querere: *desertum, c. 4, 1, navem, Luc. 5, 5, montem hic, et infra, c. 44, 25, et 15, 29, et 47, 1, et Marci 5, 15, et 6, 46, et 9, 2, et Luc. 6, 12, et 9, 28, et 21, 37, et Joann. 6, 5, 15, et 8, 1*. Atque hunc arbitror verum esse sensum, quia, ut paulò ante diximus, hanc concionem non ad turbam, sed ad discipulos habitam fuisse constat, et quia non solet Christus, cum turbam quererit, sed eum fugit, in montem excendere, ut ex Joanne, c. 6, 5, 15, et 8, 1, manifestum est. Auctor Imperfecti et Chrysostomus aliam reddunt causam, ut Isaiae prophetiam impleret; c. 40, 9 : *Super montem excelsum ascendit tu, qui evangelizas Sion, exulta in fortitudine vocem tuam tu, qui evangelizas Jeruzalem*. Sed nec evangelistae canant causam, si veram existimasset, silentio præterisset, qui tam diligens in querendis et accommodandis ad Christum prophetias esse solet ; et aliis est propheta sensus ; non enim jubet, ut in montem reverè condescendat ; sed ut ita loquatur, ut longe latèque Evangeli predicatione exaudiri possit, ut eorum vox, qui de summis montibus cacuminibus clamant. Quis autem mons fuerit, in quem tunc Christus ascen-

derit, scire non possumus. Refert Hieronymus Christianos aliquos simpliciter existimare fuisse montem Oliviarum, non animadvertere Christum tunc in superiori fuisse Galilæam, montem autem Olivarium Jerosolymæ vicinum esse. Ipse Hieronymus prolabitur fuisse Thabor.

ER CUM SEDISSET. Hieronymi et aliorum interpretationes, quia allegorica sunt, prætermitto. Quod autem Augustinus, lib. 1 de Sermonis Domini in monte adnotauit sedere ad magisterii pertinere dignatum, quodque alii hoc loco tradidissent morem fuisse sedendo docendi, Matth. 26, 55; Luc. 4, 20, et Ios. 8, 2, dubium non est; nescio tamen an propterea hoc loco sederit Christus, cum prius sedisse dicator, quam ad eum discipuli accesserint. Neque verisimile est semper Christum sedendo docuisse. Nam cum in medio campo concionatus est, non, ut opinor, sedebat.

VERS. 2. — ET APERIENS OS SUUM. Præterissen tamquam faciem hunc locum, nisi omnes fieri interpres observassent quod Christus os suum dicatur aperuisse; non solum non plenosanum, sed aliquid etiam esse mysterii. Mysterium autem quod sit, non omnes consentiunt. August., lib. 1 de Serm. Domini in monte, et Greg., lib. 5 in Job., c. 5, significari putant Christum, qui prius prophetarum aperiebat ora, nunc tandem os suum aperuisse, id est, ipsum per se locutum esse, ut ait D. Paulus, II Cor. 1, 1. Alii os quoddammodo manibus id est, verba facilius opponi putant, ut indicet evangelista Christum ante exemplum, tum etiam verbis docuisse. *Cepit enim prius facere, deinde docere*, Act. 1, 1. Ita Chrysost., Euthymius et Theophylactus exponunt. Alii longum fuisse sermonem indicari ori aperiuntur, quod etiam Augustinus probat. Alii res magnas dixisse atque divinas; sic enim dictum esse *aperiit os suum*, ut si dixisset evangelista, aperuit abyssum omnis scientia, et sapientia sua. Sic Ilaris, et Strabon. Alii simpliciter esse putant Hebreosum, q. d.: *Exorsus est loqui*. Hebreis enim aperire os est loqui incipere. Ego aliquam hoc loco majorum cum arbitrio messem. Igittur, ut multa alia prætermittam, que apud Hebreos hæc phrasis significat, tantum dicam qua ad rem maximè videntur pertinere. Os aperire est aliquando liberet et clara voce loqui, Ezechiel, 29, 21: *In die illo puluerib' corna Domini Israel, et ibi dabo aperatum os in medio eorum, et scient quia ego Dominus*; Ecclæsiastici 13, 5: *In medio Ecclesiæ aperiet os ejus, id est, coram omnibus liberè loquetur, loquetur in conspectu regum et non confundetur*; Psal. 418, 46. Hoc modo Christum os aperuisse, verum est; sed satis non est. Quis enim dubitabit cum liberè locutum, nisi significare evangelista voluerit, non scribarum et Phariseorum more, sed liberè et tamquam potestatem habentem docuisse, ut infra, c. 7, 29; sed hic sensus melius conueniret,

VERS. 3.—BEATI PAUPERES. Beatos esse testatur, qui vulgo miseri habentur, si modò voluntate sint pauperes. Aug., lib. de Sermoni Domini in monte: *Recipi intelliguntur pauperes spiritu, humiles et timentes*

si Christus hanc concionem non ad solos discipulos, sed ad promiscuum multitudinem habuisset. Aliquam aperire os est post longum diuturnumque silentium in verba prouerpere, ut Job, 5, 1: *Post haec aperuit Job os suum et maledixit diei suo, et locutus est, pereat dies*. Antea enim dictum fuerat: *In omnibus his non peccavit Job lobis suis, neque statutum quid contra Deum locutus est*, c. 1, 22. Sic mihi videtur Christus hoc loco os suum aperuisse, non quid ante locutus, aut etiam concionatus non esset sed quid nunquam ante sublimem illam de evangelica perfectione doctrinam proposuisset. Tunc ergo aperuit os mundus, id est, divina mysteria, ut illi Hilaris, que auto facerat, patet; sicut magnus illo apud Cicero orator Brutus, cum multa de Oratore perfecto dispuisset, virtus ad extremum precebus, et auditors natus idoneos: *Dicam, inquit, quod semper tecum, semperque tecendum putavi. Mihi quique optimè dicunt, quia id facilius facere possunt, nisi initio dicendi contrarieant, penè impudentes videntur*.

VERS. 5.—BEATI. Exorditor Christus ab eo quod omnes expectant sicut David, aut si quis in unum volumen psalmos colligavit: *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum*, Ps. 1, 4. Beatitudinem enim non solum nemo non appetit; sed nemo quidquam, nisi propter eam appetit. Beatos vero Christus in hac tota concione vocat non eos, qui re jani ipsa, sed qui spe hecati sunt, et qui per gradus, quibus ad beatitudinem iuri, ascendent. Nec hecati dicuntur, quod certi sunt ad beatitudinem se perventuros, sed quid recte ad eam incalent viâ, et, nisi quid vitium impedit, perveniunt sint. Uno verbo hecati pauperes appellantur, quantum ex parte paupertatis est, quia ad currendum ad beatitudinem, ut ait Gregorius, leves et expediti sunt, potest tamen moribus, potest aliquod peccatum currentes impedit. Nec desiderare in interprete prudens debet lector, ut plura hoc loco de beatitudine probetur, sumat ab schola.

PAUPERES SPIRITU. Pauperes spiritu major pars autocorum humiles interpretatur; Hilarius, can. 4; Christus, hom. in Matth. 15; auctor Imperfeti, hom. 9; Ambros., lib. 5, in Lucam; August., lib. 1 de Serm. Domini in monte; Gregorius Nyssenus, lib. de Beatitudinibus; Epiphanius, heresi 66; Leo, in homil. de omni Sanci; Gregorius Magnus, lib. 56 in Job, c. 20. Iaque quamvis facultatibus divites, modo humiles sint, pauperes spiritu vocari putant. Alii pauperes spiritu esse dicunt eos qui sive pauperes, sive divites sint, non habent tamen divites addictum animalium, nec ibi cor ipsorum, ubi thesaurus ipsorum est, ut sepe etiam Augustinus exponit. Alii revera pauperes, qui opes non habent, significari sentunt, ut Terullianus, lib. adversus Marcionem, 4; Cyprian., lib. de duodecim Alusionibus; Hieronym. in Commentariis. Nec mihi dubium est, quin verè pauperes significentur, et quia nomen quo utitur evangelista, non Deum, id est, non habentes inflatum spiritum. H. sunt pauperes spiritu, qui omnem affectum divitiarum exuerunt.

soluti pauperes, sed quod amplius quiddam est, mendicos significat, quenadmodum Terullianus vertendum putavit; et quia de humilibus paulo infra, vers. 4, dicit: *Beati mites*; et quia illis regnum celorum, quasi pauperibus opes promittuntur, et quia Lucas veros illis divites, non superlos opponit: *Ve, inquit, eobis divitis*, c. 6, 24. Cur autem solit spiritu, varia opinio. Qui humiles intelligent, ideo additum putant, ut non vera paupertas, sed humilitas, quae paupertas spiritus est, significet. Alii, ut non quilibet etiam vera paupertas, sed voluntaria paupertas declarant. Paupertas enim coacta, virtus non est, sed miseria. Hanc ergo veram arbitriose sententiam. Spiritus enim sepe pro voluntate ponit inuiditudo, ut Matth. 26, 41, et Marci 14, 58: *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma*, Rom. 1, 9: *Cui serio in spiritu meo, id est, ex animo, 1 Cor. 7, 54; vult Paulus virginem esse sanctam, non solum corpore, sed etiam spiritu*, id est, castum et factio et voluntate. Ephesios monit, c. 4, 5: *Ut solliciti sint servare unitatem spiritus in vinculo pacis*, id est, voluntate animumque consenserunt. Nec omnem voluntariam paupertatem significari putandum est; sed eam, quae propter regnum celorum aut sponte suscipitur, aut patiente toleratur. Haec Basilius in brevioribus regulis interrog. 203: *Pauperes spiritu*, id est, propter spiritum interpretatur. Pauper spiritu est, qui vendit omnia que habet et dat pauperibus, ut pauper ac nudus pauperem ac nudum sequatur Christum. Atque hic primus evangelica paupertatis est gradus. Secundus eorum qui non quidem videruntur, sed ne Christum amitterent, amiserunt. Tertiis eorum qui bona sua non prorsis amiserunt, sed ut Christum Ecclesiastique catholicum sequerentur, deseruerunt. Quales multos nunc habet Anglia peregrinis regionibus exsulantes, et pauperem trahentes vita, quia signum hostis accipere noluerunt. Quartus eorum qui cum divitis malis artibus esse possint, timorem tamen Dei peritirus opibus antepanentes, pauperes esse malunt, et illiciunt, Tob. 4, 25: *Pauperem quidem vitam gerimus, sed multa bona habebinus, si finierimus Deum, et recesserimus ab omni peccato, et fecerimus bene*. Quintus eorum qui nec sunt, nec possunt, nec volunt divites esse, panem à Deo petentes quotidianum, et habentes victimam et vestitum, his contenti sunt. Sextus eorum qui vellet, si posset, sine cuiusquam injuria divites fieri, sed, eum non possit, aquo proprio Christum animo paupertatem ferunt. Quarier Ambrosius, lib. in Lucam 6, cur Christus pauperes beatos appelleret, cum et paupertas et divitiae res sint indifferentes, quae natura sua nec bona nec mala sint. Responsio est Christum non de paupertate naturali sua considerare, sed de paupertate spiritus, quam declaravimus disputare. At cur ab eis exorsus est Christus, cum aut per se virtus non sit, aut non maxima certè virtutum? Nolo de virtutum comparatione disserere, et eam alarum invidiæ paupertatem extollere. Tantum dico voluisse Christum recissimam, et expeditissimam ad colum viam ostendere. Nihil autem esse, quod magis quam divi-

tie eam impedit. Impossible enim est divitem intrare in regnum celorum; propterea Christum paupertatem primo loco posuisse.

QUONIAM IPSORUM EST REGNUM COLOREM. Qui regnum celorum hic pro evangelii predicatione sumunt, quid pauperibus potissimum evangelium predictetur, ut Christus ait Matth. 11, 5: *Pauperes evangelizantur*, et Isai. 61, 1, ut Hebrei legunt: *Evangelizare pauperibus misericordia*. non animadvertere regnum celorum, tanquam paupertati divitias opponi, sicut in sequentibus semper contraria contraria opponuntur. *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur*; *beati qui erunt, quoniam ipsi saturabuntur*.

VERS. 4.—BEATI MITES. Hic est apud Grecos versus quintus, quæ autem versus quinto dicuntur: *Beati qui lugent, ponuntur hoc loco*. Et quidem Leo auctor Latinus, hom. de omnibus Sanctis, *Gracorum more ligit, ut non temere videi possit verba in Latinis codicibus per amanuenses fuisse transposita*. Mites dicuntur, qui humiles sunt et mansueti, Christique similes, Matth. 11, 29: *Discite a me quia misericordia sum et humilis corde*; itaque non possunt non esse besti, Basilius, in Regulis brevior, inter. 491. Qui non rodunt malum pro malo, sed vincent in bono malum, Rom. 12, 17, 21.

QUONIAM IPSI POSSIDERUNT TERRAM. Græcè, hereditate possidentur. Quam autem terram intelligat non satis constat. Alii istam, in qua vivimus, terram interpretantur, ut Chrysost., hom. in Matth. 15; August., lib. 1 de Serm. Domini in monte; Euthym. et Theophylactus. Solere enim Christum non modo celesti et futuri, sed etiam terrena et præsenti bona polliceri, ut Matth. 6, 55: *Quarite primum regnum Dei, et justitiam ejus, et hanc omnia adjicentur vobis*, et Marci 10, 29, 50: *Amen dico vobis, nemo est qui reliquerit dominum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut filios, aut agros propter me, et propter Evangelium, qui nos accipiat certes tantum nunc, in tempore hoc domos, et fratres, et sorores, et matres, et agros cum persecutionibus, et in seculo futuro vitam eternam*. Alii per terram cœlum intelligent, quæ terra viventium vocari solet, Psal. 26, 15, et 141, 6. Sic Origen., homil. 26 in Numer.; Basilus, in Comment. in Psal. 55; Cyrilus, in cap. Isaie 58; auctor Imper., hom. 9; Gregorius Nyssen., lib. de Beatitudinibus; Hieronym., in hunc locum. Quorum ego sententia magis accedo, et quia in tanta seria concione verisimile non est eam Christum promissum terram quam despiciens docelat, et quia in aliis beatitudinibus nihil cum terreni videmus polliceri, et quia sententia vera non esset; nec enim solem nites terram hanc possidere; sed de ejus potissimum possessione deturari. At neque domos et agros possidere solent, qui propter Evangelium domos agrosque reliquerunt, et tamen Christus illis Marci 10, 50, etiam in hunc mundo pollicetur. Respondeo illis Christum non domos et agros,

VERS. 4.—BEATI MITES. Aug.: *Mites sunt qui cedunt improbitatis, et non resistunt malo, sed vincent in bono malum*.

sed spiritualia dona, que domibus et agris meliora sunt polliceri. Cur ergo domos et agros appellat? ut domibus et agris sponte relictis opponeret. Quod hoc loco, cum terram autem non nominaverit, dici non potest. Cur igitur terram potius quam celum appellavit? Primum varietatis causa, quia jam prout celum appellaverat: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum celorum.* Deinde, ut terrene, ut ita dicam, terre celestem opponeret, doceretur mites, qui huius terra possessione excludi solent, aliam meliorem possessores terram, sicut D. Paulus et Apostolus Joannes colum Jerusalēm appellare solent, ut terrene Jerusalēm opponant, cuius habitatione Judei maximē gloriahantur. Gal. 4, 26; Hebræor. 12, 22; Apocal. 5, 12, et 24, 2, 10. Nescio etiam, an ad terram Chanaon Christus alludere voluerit, in qua cū omnes contendenter Hebrei, non nisi pauci mites et patientes ingressi sunt.

VERS. 5. — BEATI QUI LUGENT. Non omnes, qui lugent, beatos esse manifestum est. Itaque merito queri potest quos lugentes heatos appellant. Quidam eos dicunt, qui peccatum suum lugent, ut Chrysost., hom. 15; Ambros., lib. 6 in Lucam, et Cyrilus, lib. 5 in Isaiam, et Hilarius, can. 4. Alii, qui vel sua, vel aliena, sicut Christus Iuxit Jerusalēm, Luca 19, 41, et ut Samuel luxit Saul, 4 Reg. 16, 1; auctor Imperf., hom. 9; Hieronym., in Comment., et Leo, in hom. de omnibus Sanctis. Alii, qui carum rerum amissione lugent, August., lib. 1 de Serm. Domini in monte, et Gregor. Nyssenus, in lib. de Beat. Potest sensu esse lugentes Christus appellat eos qui propter regnum coelorum oppressi lugent, quod aliis verbis dicit vers. 10: *Beati qui persecutur propter justitiam. Omnes enim qui p̄e volunt vivere in Christo, persecutionem patiuntur,* 2 ad Tim. 3, 12. Vos, inquit Christus, plorabitis et flabitis, mundus autem gaudebit. Et rursus: *In mundo pressuram habebitis,* Joan. 16, 33. Gloriatur, ait D. Paulus, in tribulationibus, scientes quid tribulatio patientiam operatur; patientia autem probatum est; probatio autem spem; spes autem non confundit, Rom. 5, 3, 4. Hunc autem esse sensum intelligitur ex Luca, c. 6, 23, ubi lugentibus ridentes, quasi oppresores, victis vices opposit. Vg., inquit, *vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis et flebitis.*

QUA IPSI CONSOLABUNTUR. Gaudebunt, ridebunt. Græcæ, consolationem accipient, ut August. aliquando verit. Noster interpres, ut verbum unum Græcum uno altero Latino reddere, præter Latinū sermonis consuetudinem locutus est. Hoc est, quod Christus dixit, Joan. 16, 20: *Plorabitis et flebitis vos, mundus autem gaudebit; sed tristitia vestra vertetur in gaudium;* et Joan. in Apocal. c. 7, 17: *Absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum,* et 21, 4, et mors ultra non erit, neque luctus, neque dolor erit ultra.

VERS. 6. — BEATI QUI ESURUNT ET SITIUNT JUSTITIAM. Lucas, c. 6, 21, absolutè dicit: *Beati qui nunc esuritis, quia saturabimini.* Matthæus justitiam addens,

VERS. 5 et 6. — BEATI QUI LUGENT propter iustorum calamitates. Justitiam. Qui studio virtutis et iustitiae

sentiantiam, non, ut plerique putant, explicavit; sed longè difficulter redditum. Ex hoc enim verbo ansam omnes interpres acceperunt, ut hunc locum de siti, id est, ardenti desiderio consequendæ justitiae intelligentem putarent. Ambros., lib. 6 in Lucam; Hieron., in Comment.; Chrysost., hom. 15; auctor Imperf., hom. 9; August., lib. 10 de Serm. Domini in monte; Hilarius, can. 4; Leo, hom. de omnibus Sanctis; Gregor. Nyss., lib. de Beat.; Cassarius Arelat., hom. 22; Bernard., in serm. 4 de omnibus Sanctis; Euthymii, et Theophylact., in Comment.; videtur eorum favore Scriptura sententia, que per statim vehementes solet desiderium significare. Psal. 41, 1, 2, 3: *Quenadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus. Sicut anima mea ad Deum fontem vivum;* et Psal. 62, 2: *Sicut in te anima mea.* Eccles. 24, 29: *Qui bibunt me, adhuc sient, Isaï. 55, 1: Omnes sicutientes vivi venire ad aquas.* Hoc auctores tot ac tantos et honestum et tutum est sequi; sed mihi si licet secundum eos meam dicere sentiantiam, fatigor probabilios videri Christum non de metaphoriæ, sed de vera fame, siue loqui, et quia et si vehementes desiderium sit in sacris Litteris appellatur, famem statim, quantum equidem memini, nupsiā appellatur. Hic autem non solum qui sitiunt, sed etiam qui esurunt, heatos Christus pronuntiat; deinde quia Christus hoc loco non agit, nisi de cruce quibusdam et privatis virtutibus, quibus magis quam videtur adjumentum ad beatitudinem habent, qualis est paupertas, humilitas, patientia. Desiderare autem et appetere justitiam, non specialis, sed generalis est virtus, nihilquid novi aut magni dixisse videatur Christus, si eos, qui justi esse velent, heatos appellasset. Praeterea, quia manifestum est voluisse in totâ hac concione Christum mundi opinionem coagulare illis extollendis rebus, quas ille maximē contemnit, propterea paupertatem, propterea humilitatem, propterea patientiam tantoper commendat; at velle justum esse mundus non damnat, sed laudat, quanvis injussum; famem autem, et sitiū veram maxime refugit, camque tolerare putat insanum; de cā igitur loquitur Christus. Postremo Lucas esurientibus ac sibiensibus ruris opponit. Vg., inquit, *vobis qui saturati estis.* Saturatos autem non vocat eos qui justitia sati sunt: non enim eos miseros, sed heatos appellaret; ergo nec esurientes et sitiens dicuntur illi qui justitiam desiderant. Propterea videtur mihi Rupertus ad sensum accessisse, ut esurire et sitiare justitiam dicantur, quibus justitia non administrator, quales sunt pauperes, viduae et pupilli, quorum iudicium à Deo tam sep̄e, tamque diligenter commendatur, Psal. 9, 18: *Judicate pupillo, et humili, ut non apponat amplius magnificare se homo super terram;* et Psal. 81, 5: *Judicate ego et pupillo humili et pauperem justificate.* Isa. 1, 25: *Pupillo non dicant, et causa viduae non ingreditur ad eos.* Jerem. 5, 28: *Causam viduae non judicaverunt, causam pupilli non direxerunt, iudicium pauperum non judicaverunt.* ardent Aug.: *Istos amatores dicit veri et inconcussi boni.*

Hil ergo dicuntur esurire et sitiare justitiam, quia cū justitia, id est, juris administratione indigant, eamque petant, nemo tamen illis praebuit. Sicut panem esuriant, qui eum petant, nemo illis porrigit. Nihil esset, quod in hac interpretatione desiderarem, si Luce verba cum eā convenient. Sed quia videtur Lucas de fame panis et siti aquæ loqui, aliter explicari potest: *Beati qui esuriant et sitiunt justitiam,* id est, qui propter esurient et sitiunt, quod jū illis sicut non tributar, quales sunt, qui iniuste damnata bona sua perdididerunt, aut qui quod sicut est, quia pauperes sunt, recuperare non possunt, aut qui justi sunt. Ut, *justitiam,* dictum sit, pro, *proper justitiam,* et proper justitiam intelligentiam, quia illis justitia non judicatur, aut ut justitiam sequantur. Si enim Mathæus, Lucasque convenient. Sed Lucas solam famem, Matthæus autem et famem et causam famis exposuit. Aut non quicunque ita etiam esuriant et sitiunt, beati sunt, sed qui id propter regnum colorum patiuntur: multi enim fame morientur, quia jus illis non administrator, qui non idcirco beati sunt. Beati autem etiam illi (ad quos non haec verba diriguntur) qui dicebant: *Usque in hanc horam, et esurimus, et sitiimus, et nudi sumus, et colaphis cedimur, et instabiles sumus,* 1 Cor. 4, 11, et: *In labore et arsum, et vigilia multis, in fame, et siti, in jejuniis multis, in frigore et nuditate,* 2 Cor. 11, 27, et, *egentes, angustiati, affiti, quibus dignus non erat mundus,* Hebræor. 11, 37, 58.

QONIAM IPSI SATURABUNTUR. Satiarū cū apparuerit gloria tua, Psalm. 16, 15. *Beatus qui manducabit panem in regno Dei,* Luc. 14, 15: *Et ego dispono vobis, sicut dispositus mihi pater regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo.* Luc. 22, 29, 30. His enim rebus accommodat ad hominum opinionem, qui cibum et potum magna felicitatem patiunt, vita beata et regnum colorum significatur, quod D. Paulus escam et potum esse negat. Similis sententia Isaiae 49, 10: *Non esurient, neque sitiunt, nec percutiet eos sol,* quia miserator eorum reget eos, et ad fontes aquarum potabos eos, et Isaï. 65, 15: *Ecce servi mei comedent, et vos esurietis: ecce servi mei bibent, et vos sitiatis;* et Apocal. 7, 17: *Agnus, qui in medio throni est, regit illos, et deducet illos ad vitæ fontes aquarum.* Qui ex eā bibit aquā, non sitiū in eternum, Joan. 4, 13, 14.

VERS. 7. — BEATI MISERICORDES. Hoc de omni misericordia genere potest intelligi, ut Hieron., Chrysost., auctor Imperf., et Theophylact. existimant; exemplo est evangelica parabolæ, Matth. 48, 28, 32, 33: *Seruos nequam, omne debitos dimisi tibi, quoniam rogasti me; nonne ergo oportuit et te misericri conservi tui, sicut et ego tu misertus sum?* Gregorius tamen Nyssenus in lib. de Beat., August., lib. 1, de Serm. Domini in monte, et Leo, in hom. de omnibus Sanctis, propriè de eleemosynā intelligentem patiunt; et enim homines vere beatos facit, Matth. 25, 34, 35: *Venite, causam viduae non ingreditur ad eos.* Jerem. 5, 28: *Causam viduae non judicaverunt, causam pupilli non direxerunt, iudicium pauperum non judicaverunt.* ardent Aug.: *Istos amatores dicit veri et inconcussi boni.*

VERS. 8.—BEATI MUNDORUM COR. Aug., *Hoc est mundum cor, quod est simplex cor, et quenadmodum tuncum hoc videtur non potest nisi oculis mundis, ita nec Deus videtur, nisi mundum sit illud quo videtur potest*

tordis puritatem castitatem intelligent : nam et eam virtutem mundus vix novit ; Christus a suis discipulis maximè requiriunt : *Sunt eunuchi, inquit, qui seipsostrustrarunt propter regnum calorum.* Matth. 19, 12.

QUONIAM IPSI DEUM VIDERENT. Accommodata redditio. Nam ut, qui purioribus sunt oculis, melius colores vident; ita qui priore sunt corde melius Deum videbunt. Unde sequitur Deum non oculis, sed corde à nobis esse videndum, ut August. argumentatur.

VERS. 9. — BEATI PACIFICI. Pacificos plerique intelligent, quì dissensiones auctores non sunt. Alii, qui injurias facile condonant, ut Hilarius in Comment. Alii, qui in seipsis pacem habent, id est, nullis conscienti fluctibus agitantur, ut Augustinus. Alii, quid affine est, qui nullas cum Deo gerunt inimicities, ut Leo. Alii, qui et ipsi quieti, et pacati sunt, et alios, quantum in ipsis est, recedunt, et, ut uno dicam verbo, qui paci student, ut Chrysostom., auctor Imperfect., Euthymii, et Theophylacti interpretatio magis placet, et quia Gracium verbum eos propriè significat qui pacem conciliunt, et quia aliae interpretationes nimis sunt generales; nam habere vel in se, vel cum Deo pacem communis est virtus; et quia mundus pluris facere eos solet, qui fortiter et prudenter bella gerunt, quam qui pacem componunt, et quia hæc virtus maximè erat apostolis commendanda, qui non armis, sed mansuetudine mundum erant expugnari. In quacunque, inquit, domum intraveritis, primam dicit: *Pax huic domui.* Luc. 10, 5, et quia sequitur: *Quia filii Dei vobacuntur,* id est, quia similes Deo erunt, duplicit Hebraismo, altero in verbo, *Filii*, quod auctor Hebreos conformatio nē similititudinem significat, ut infra, vers. 44 et 45: *Dilegit inimicos vestros, beneficite illi qui oderunt vos, orate pro persequentiis et calumniantibus vos, ut siis filii* (id est, similes). *Patris vestri, qui in celis est, qui solem suum oriri facit super bonos, et malos, et pluit super justos, et iniquos;* altero in verbo, *vocabuntur*, id est, erunt, Genes. 21, 12. In *Isaiae* vocabitur ibi *semen*, quod D. Paulus per verbum substantivum interpretatur, Rom. 9, 7, 8: *Non, qui filii carnis, ii filii Dei; sed qui filii sunt promissionis adestinatur in semine, et quod Isaia dixerat,* c. 56, 7: *Domus mea domus orationis* vocabatur, Lucas, c. 19, 46, dicit, *domus orationis* est. Plus etiam quidam mihi videunt vocari, quam esse, significare; nempe illa aliquid esse, ut appareat, ut omnium ore celebretur; itaque beatū pacifici, quia non solus filii Dei erunt, sed ita erunt, ut mundus ipse, qui eos ante stultos reputabat, filios Dei confiteri cogatur et appellare: *Hui sunt, quos aliquando habuimus in derum et in similitudinei improperiis; nos insensati vitam illorum assimilabamus inzans, et finem illorum sine labore; ecce quomodo computati sunt inter filios Dei.* Sa-

VERS. 9. — BEATI PACIFICI; Gr. Qui pacem inter homines conciliant.

Vers. 11. — PROPTER ME; si falsum dixerint male dicentes, magna vos merces manet, si proper Deum habeat patiamini.

Vers. 15. — SAL TERRE. Aug., *Ostendens fatus*

pient, 5, 3, 4. Proprium autem est Dei pacem facere. Non enim est Deus dissensionis, sed pacis, 1 Cor. 4, 33; idèoque Deus pacis appellari solet, Rom. 13, 33; et 16, 20; et 2 Cor. 13, 11; ad Philip. 4, 9; 1 ad Thess. 5, 25; 2 ad Thess. 5, 16; ad Hebrewos, 13, 20. Chrysostomi autem, Euthymii et Theophylacti interpretatio bona est, propterea pacificos filios Dei appellari, quod Christum filium ejus naturalem imitentur, cuius officium est homines Deo reconciliare, Rom. 5, 10, 2 Cor. 5, 18; ad Coloss. 1, 20; ad Ephes. 2, 14; quicque pacem in terram attulit, Luc. 2, 15; Joan. 14, 27, quam mundus dare non poterat.

Vers. 10. — PROPTER JUSTITIAM. Propterea quod justi, propterea quod justitiam sequuntur, quod Christiani sint, Act. 5, 41: *Iacob Apostoli gaudentes à conspectu concilii quoniam digni habuiti pro nomine Iesu contumeliam pati;* et 1 Petr. 4, 15, 16: *Nemo vestrum patiatur, ut homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor. Si autem, ut Christianus, non erubescat; glorificet autem Deum in isto nomine;* et 1 Petr. 2, 20, 21: *Quia enim est gratia, si peccantes, et colapizati superfluitis sed si beneficentes patiente suffertis, hæc est gratia apud Deum.* In hoc enim vocati existis, quia et Christus passus est pro vobis, vobis relinquens exemplum ut sequamini vestigia ejus, qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus; et cap. 5, 14: *Sed etsi quid patimini propter justitiam,*

IPSORUM EST ENIM REGNUM COELORUM. Propter justitiam patientibus, tanquam pugnabitibus, regnum ipsum pro quo pugnant, pollicetur. Communis in Scripturis consolatio, Jerem. 51, 16: *Quiescat vox tua à ploratu, et oculi tui à lacrimis, quia est merces opio tuo;* 2 ad Tim. 4, 8: *Bonum certamen certavi, cursorum consummari, de reliquo reposita est mihi corona justitiae;* 1 Cor. 15, 58: *Itaque, fratres mei, stabiles estate, et immobiles abundantes in opere bono sempiter, scientes quod labor uester non est inanis in Domino.*

Vers. 15. — VOS ESTIS SAL TERRE. Salis duas esse proprietates et saporem sapores insipidi dare, et eas conservare, ne corrumpantur, notum est. Quod est in cibis sapor, es in hominibus ab eodem verbo dicta sapientia: quod in rebus aliis conservatio, est in hominibus in bonis moribus confirmation, quam diuina Littera adificationem vocant. Apostoli ergo sal terra vocant, quia homines, et sua sapientia docere debent, et suis moribus adficere. Quare autem hoc dicit, causam Augustinus reddit, libro 1 de Serm. Domini. Excitataverat Christus Apostolos paulò ante ad summam vite perfectionem: *Beati pauperes spiritu, etc.* Vult nunc probare eos tales esse oportere, quia sal terra futuri sunt. Per terram autem, homines intelligi et D. Augustinus adnotavit, et certum est,

essent judicandos qui temporalium bonorum vel copiam sequentes, vel inopinata metuente amittunt aeterna, que nec dari ab hominibus possunt, nec auferri. Vos etsi condicis animis et corruptione vindicabis destinati. *Quod si sal evanuerit;* si insipidum factum fuerit, et saporem amiserit, ad nihilum valet nisi ut mittatur fo-

et in Scripturis usitatum. Illud magis necessarium, quod Chrysostomus, et Theophylactus observerunt, propterea Apostolos sal terre dictos esse, ut non unius aut paucorum hominum, sed totius orbis terrae magistri futuri intelligerentur, Marci. 16, 15: *Ite in mundum universum, et predicate Evangelium omnium creature.* Marcus, cap. 9, 50, et Lucas, cap. 14, 34, alia occasione narrant Christum hanc similitudinem usurpasse. Sed facilis est et probabilis solutio, credendum esse non semel tantum Christum, sed sapé, prout res postulabat, eadem similitudine usum fuisse, quod nobis etiam sapè docentibus usu venit.

QUOD SI SAL EVANUERIT. Gr. μαρτυρεῖ infatuatum fuerit, ad verbum, id est, saporem, et acrimoniam amiserit. Infatuatus autem doctores cum aut male docent, aut male didicunt.

IN QUO SALIETUR? Ipsu sal, Marc. 9, 50. Non enim sal satis est, si doctor male docerit, à quo doctor ipse docebitur? si male wirerit, à quo corrigetur? non enim doctor doctorum est. Non quod doctor et doceri, et emendari non possit, sed quod fieri non solet, aut difficile possit.

NISI UT PROJICILIAT FORAS, ET CONCULCETUR AB HOMINIBUS, AB HOMINIBUS PRETEREUNTUR; sicut, que in publicam viam ejiciuntur, conculcar solent, Hebreus; dicunt enim Hebrei *U'N virum aut hominem, id est, quenlibet.* Itaque Septuaginta, ubi Hebrei est *υ'ν*, aliquando vertunt *τέλος* unusquisque, ut Jud. 21, 25. Latini dicent, ut vulgo conculcetur. Significat alias res, etiam si naturalem usum amittant, ad aliquid tamen usus esse. Fractus est nummus aureus; non erit nummus, sed erit aurum; non serviet commercio; sed serviet aurifex. Corruptus est cibus, non dabatur homini; sed dabatur cani. Trita est vestis, in sterquilinum mitetur; hominem fovent, non protest, terram fovent; id est, sal, si à natura sua degeneraverit, ne in sterquilinum quidam aliquid valeret. Lux autem vera dicuntur Christus, quia summa et ex seipso lucem habet; cum quo, si non modo Apostoli, ceterique viri sancti atque doctores; sed ille vere alter quoque Baptista Joannes, quo inter natos mulierum maior non surrexit, comparetur; verâalter Joannes c. 1, v. 8, dicit: *Non erat ille lux, sed ut testimonium per hiberet de lumine.* Et tamen de eodem illo Joanne id est Iohannes scribit, cap. 5, 35: *Illi erat lucerna ardens et lucens;* sicut hoc loco Apostoli lux appellantur. Omnes etiam Christiani lux vocari solent, Philip. 2, 15: *Ut siis sine querela, et simplices filii dei* sine reprehensione in medio nationis prave, et perverse, inter quos lucetis, stet luminaria in mundo, et Ephes. 5, 8: *Eratim enim aliquando tenebra, nunc autem lux in Domino;* sicut filii lucis ambulat, et 1 Thess. 5, 5: *Omnes autem vos filii lucis eritis, et filii dei;* non sunus noctis, neque tenebrarum. Christus lux natura sua; alii ejus beneficio, quia ab eo illuminati sunt; Christus, quia non solum extrinsecus doctrinâ exemplo illustrat omnem hominem venientem in hunc mundum; sed etiam per gratiam intrinsecus: apostoli, quia extrinsecus non solum exemplo, sed etiam doctrinâ: Christiani, quia exemplo alii lucent.

NON POTEST CIVITAS ASCENDI. Deest prima pars si-

Vers. 14. — LUX MUNDI. Sal ad mores, lux ad doctrinam pertinet.

millitudinis, vos estis civitas, aut similes civitatis supra montem posita. Per montes solere Propheta, et Apostolus significari multis Hieronymus locis observavit, quia edito in Ecclesiâ loco positi ab omnibus conspicuntur. Significatur etiam per tress, ut auctor Operis Imperfecti; *Fiat pax in virtute tua, et abundantia in turribus tuis*, Psal. 421, 7. Quoniam hie sensus mysticus est, literalis alius. Eadem ratione hic civitas, aut potius urbi comparantur.

NON POTES. Illa non potest; vos non debetis. Non enim monet eos, ut bene vivant, ne quem offendant, quod eorum exemplum, quasi urbs supra montem sita latere non possit: sed exhortatur ne lateat, ut paulo post apparet.

VERS. 15. — NIQUE ACCENDUNT LUCERNAM, ET PONUNT EAM SUB MODO. Quid verba significant, manifestum est: quosq[ue] dicta, difficile. Hieronymus, propterea Christum dixisse putat, ut Apostolis fiduciam ad liberè prædicandum Evangelium, et animum adderet; quemadmodum si pugilem exhortarer, ut strenuè et fortiter pugnet; omnium enim oculos in eum esse conversos. Alii monere eos voluisse, ut cautè vivent; quid facerent, quod quemque posset offendere; non enim urbem supra montem sicut latere posse; nec eos similes esse lucernæ sub modo, sed supra candelabrum posite (nec enim sub modo poni sole) quæ non possit non ab omnibus videri; quemadmodum Philippienses D. Paulus adiunxit, c. 2, 15: *Ut esset sine querela et reprehensione in medio nationis præve aliquæ perversæ, inter quos lucerent sicut lumina in mundo;* et Petrus 1, epistola, cap. 5, 16: *Cum modestia et timore conscientiam habentes bonam, ut in eo quod detrahant vobis, confundantur, qui calumniuant vestram bonam in Christo conversationem.* Ad hunc modum Chrysostomus et Theophylactus exponunt. Vera mihi ratio, cum Christus dixerit, videatur esse ut Apostolis exhortetur, ut gnaverit, et verbis, et exemplo lucerent, ne labori parcerent. Propterea se eos, tamquam lucernam, accendisse, id est, apostolos constituisse; propterea supra alios, tamquam urbem supra montem, posuisse, ut apparent, ut lucent, ut doceant; non ut lateant. Nec enim urbs supra montem edificatur, ut non videatur, sed ut non videri non possit; nec accenditur lucerna, ut sub modo abscondatur; sed ut supra candelabrum posita, et lucet omnibus, et cernatur ab omnibus, eadem prorsus sentientia, quæ alibi Christus dicit: *Ignar veni mittere in terram, et quid volo, nisi ut accendatur?* Luce, 12, 49, et quâ D. Paulus Timotheum exhortatur, 2 Tim. 4, 2: *Predica verbum, insta opportunitate, importunè, argue, obsevera, increpate omni patientia, et doctrinâ.* Confirmant hanc rationem verba que sequuntur: *Sic lucet lux vestra coram hominibus.* Quod autem dicit: *Et ponunt eam sub modo,* non ob aliam causam sub modo potius, quam sub alia re dixisse arbitror, nisi quia modius

VERS. 17. — NON VENI SOLVERE LEGEM. Legem implevit hanc observando, gratiam nobis impriendo, figuræ omnes ad veteris legis significationem in se

res erat apta, ut sub eo lucerna conderetur. Itaque Lucas, c. 8, 16, paulo alter dixit, *nemo autem lucernam accendens operit eam vase, aut subiùs lectum ponit.* Unde satis apparet Hilarius, et Augustini interpretationes, qui in modo aliquid putant esse mysterii, quasi apostoli largiter et sine mensurâ suam deberent doctrinam imperiri, mysticas esse, non literales.

VERS. 16. — SIC LUCEAT LUX VESTRA CORAM HOMINIBUS, UT VIDEANT OPERA VESTRA bona. Contrarium videtur Christus alibi docere, infra, c. 6, 1, 2, 5: *Attende ne justitiam vestram facias coram hominibus,* et alia in hanc sententiam codicem loco multa. Facilius soluto, ut, hoc loco non causam; sed consequentiam significare, ut Joan. 9, 59; et Cor. 11, 19. Chrysostom., hom. 10, in epistola ad Rom., et hom. 27, in 1 ad Cor.; et hom. in illud Pauli dictum: *Oportet heræses esse;* et Damascenus, alioquin Graci theologi solent dicere non esse *heræses*, sed *erratores.* Non enim jubet eos propterea bene agere, ut ab hominibus, videantur; quod, c. 6, fieri vetat; sed ita vivere, ut quisquis eorum actiones consideraverit, glorificet non ipsos, sed Patrem, qui in celis est; cujus est gratia, ut bene vivant, quod, c. 6, fieri non vetat. Quid ergo, an non licet aliquid aliquando boni agere, ut ab hominibus videare; quod facturus aliqui non essem? licet, si modo non propter te, sed propter Deum videri viles. Licet eo fine, sed non ultimo bene agere. Licet eo pervenire; sed non ibi stare. Ad gloriam Dei tendendus est animus, qui antequam ad Deum perveniat, stetit; non stetit, sed cedidit. Qui ab hominibus bene agens videri vult, non ut ipse, sed ut pater qui in celis est, glorificetur; non se, sed Deum videri vult. Nemo enim ut videatur; sed, ut visus aliquid consequatur gloria, videri cupit. Si autem gloriam non querit, aut non sibi, sed Deo querit; etiam si videri cupiat, videri non cupit. Hoc sensu Petrus, 1 epistola, c. 2, 12, Christianos bene viventes vult à gentilibus videri, *Conversationem vestram inter gentes habentes bonam, ut in eo, quod detrahent de vobis, tanquam de malefactoribus, ex bonis operibus vos considerantes glorificent Deum in die visitationis.* Hoc sensu videatur etiam mihi dixisse Christus: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona;* quod loco, ut, non solum eventum et consequentiam, sed finem etiam, causamque significat. Lucerne enim apostolus comparavit. Lucerna autem eo animo accenditur, ut videatur. Sed, ut diximus, non ibi Christus insistit, porro progreditur, ut glorificent patrem vestrum, qui in celis est.

VERS. 17. — NOLITE PUTARE QUONIAM VENI SOLVERE LEGEM. Primum videndum, quorū hoc nunc Christus dicit; aut quomodo cum superioribus ista sententia cohæret. Plerique putant idēo hoc Christum addidisse, quod jam tum à Iudeis accusaretur, quasi legem solveret; aut quod se certè accusatum iri, sciret: quod videmus Matth. 7, 29, et 15, 9, et ipso, et in Ecclesiâ exprimendo, quæ tacitè tantum in lege continebantur, quicquid verus esset legis sensus, demonstrando.

Joan. 9, 46, evenisse. Alli, quia ad perfectiore legis interpretationem transitionem faciebat, monere voluisse ut vel ex eo intelligenter se non venisse, ut legem solveret; sed ut impleret, id est, ut magis astingeret et magis ad mentem legislatoris interpretetur: *Audiatis, inquit, quia dictum est antiquis: Ego autem dico vobis.* Ita Chrysostomus, et Theophylactus. Veram mibi videtur causam, quisquis fuit auctor Operis Imperfecti, hom. 10, tetigisse. Dixerat apostolus Christus: *Vos estis lux mundi, et Sic luceat lux vestra coram hominibus,* quod de vita simili, et de doctrina intelligendum esse diximus; docet nunc eos suo exemplo, quomodo vivere et docere debeat; debet eos legem melius servare, quām haec servata esset; melius interpretari, quām scribere et Pharisæi interpretarentur, ne existimat licere sibi, quod Christi, id est, ipsius legislatoris discipli essent, legem violare; sicut solent, qui ex familiâ principi sunt, omnibus penè legibus soluti esse. Ego ipse qui legem condidi, non veni ut solverem legem, sed adimplerem, et *nisi abundaverit justitia vestra plus quam scribatur et Pharisæorum, non intrabis in regnum celorum.* Matth. 5, 20. Sic sententiam sententia consequitur. Nunc de verbis sensu disputandum. Quomodo Christus dicit se non venisse ut legem solveret, sed ut adimpleret, cim recipiā solverit et abrogaverit? Nam lex et prophete usque ad Joannem Baptistam, Matth. 4, 15, et translato sacerdotio necessarium fuit et legis translationem fieri, Hebr. 7, 12. Adeoque legi contrarius est Christus, ut legem servanthus Christus nihil prosit, Galat. 5, 2. Qui respondent idēo dixisse Christum se non venisse ut legem solveret, quia etiam si solutus erat, non per se, sed per apostolos post reditum in celum suum solutus erat, quemadmodum dixit se non venisse, nisi ad oves, quae perierant domis Israel, Matthæi 15, 24, non quod non propter alias etiam venisset, sed quod alias non per se, sed per apostolos suis ad fidem adducturas esset: ii, inquam, non videntur animadvertere, quorsum Christus hoc dixerit. Voluit enim, ut paulo ante diuinis, apostolos exhortari, ut legem perfectè servarent; quemadmodum ipse non venerat, ut legem solveret, sed ut adimpleret. Eodem ergo modo, quo ipse servavit, apostolos servare voluit; et modo quo abrogare voluit, non per apostolos, sed per seipsum abrogavit. Verum igit sensus est Christum venisse, non ut legem solveret, sed adimpleret. Primum, quia quandoq[ue] lex vigore debuit, ipse eam, licet nullâ Deus lego teneret, diligenterissime servavit, et, ut apostoli servarent, curam habuit; et ipse, et apostoli circumciisi sunt; ascendens quotannis ad diem festum, Joan. 7, 8; pascha celebrant, Marc. 14, 12. Quod enim accusatur, quod sabbata non servet, quod eius discipuli in sabbato spicas vellant, Matth. 12, 1, 2; quod manus pransuri non levant, Matth. 13, 2, calunia erat Pharisæorum legem non ad legislatoris mentem; sed ut suam voluntatem et traditiones interpretantium, ut iisdem locis Christus coaguit. Secundo legem dicitur non soluisse; sed adm-

Evangelium vigebat, eò magis illa languebat; cum Evangelium est penitus predictatum, illa est penitus abrogata.

VERS. 18. — AMEN. **T**unc Hebraicæ veritatem significat Isa. 65, 16. Itaque Amen dico vobis, idem est, atque, In veritate dico vobis, ut Luc. 4, 25; Joan. 16, 7. Duplum habet usum: alterum, ut si confirmatione eorum, quæ à nobis, vel ab alio ante dicta sunt, ut Num. 5, 22; Deuter. 27, 26; 1 Cor. 14, 16; alterum, ut si affirmatio eorum quæ dicturi sumus, ut hoc loco et aliis penè innumerabilibus. Prior usus in veteri Testamento frequentissimus; in novo rarus: Posterior frequentissimus in novo; aut nullus, aut rarissimus in veteri. Causam esse arbitror, quod veteris Testamenti scriptores Hebraicæ loquerentur, novi Syriacæ: Hebraicæ autem eum potius confirmant, quin affirmant; Syriacæ potius affirmant, quam confirmant sit. Graci, Latinique interpres Hebraicam dictiōnem usū notam retinerunt. Quanquam Aquila ~~τετραπληνός~~, Septuaginta ~~τετραπληνός~~ aliquando verterunt, ut Hieron. in epistola ad Sophronium, et in secundā ad Marcellanum scribit.

DONC TRANSEAT. Donec pereat, Psal. 101, donec dissolvatur, 2 Pet. 3, 10, id est, donec immutetur. Hebraicæ **T**unc sep̄ eliam in novo Testamento usurpati Graecæ, ~~τετραπληνός~~ Matth. 23, 25, et 29, 42; Marcii 15, 31; Luk. 21, 35, sicut ~~τετραπληνός~~, transfore pro hīthpēl **וְיִצְחָקְנָה**, Marc. 14, 50; Luk. 22, 42, et ~~τετραπληνός~~, ad Heb. 7, 12.

COELUM ET TERRA. Totus mundus, qui firmissimis fundamentis creditur stare. Hilarius: *Caelum quidem et terram maxima, ut arbitramur, elementa esse solvenda, ceterum ne minimum quidem posse esse de mandatis legis infectum.* Solet Scriptura similibus uti comparationibus, Psal. 71, 5: *Permembet cum sole, et ante lunam in generatione et generationem,* et vers. 7: *Oritur in diebus ejus iustitia, et abundantia pacis, donec auferatur luna, et Psal. 88, 38: Thronus ejus, sicut sol in conspicuœ meo, et sicut luna perfecta in eternum, et testis in eterno fidelis;* Ierem. 35, 20, 21: *Si irritum potest fieri pactum meum cum die, et pactum meum cum nocte, ut non sit dies, et non sit nox in tempore suo, et pactum meum irritum esse poterit cum David seruo meo.*

IOIA UNUS, VEL UNUS APEX. Quidam interpretantur, iota minima esse litterarum, apicem minima ejus particulam in capite ejus expressam, quasi dicat, ne minima quidem legi mandata, aut minima minimi mandati partem solutum iri. Sed haec interpretatione in Graecâ et Hebraicâ lingua, quâ Evangelium hoc scriptum est, itemque in Syriacâ, quâ Christus loquebatur, locum non habet, quia supra iota apex non inscribitur. Apicem ergo vocat minima litterarum partem, ut caput aut caudam ipsius iod, ¹, rem

VERS. 18. — IOTA UNUM. Aug.: *Quibus verbis ostendit in lege ad effectum etiam minima quaque perduci. Vox Graeca littere apicem significat.*

VERS. 19. — UNUM DE MANDATIS, quæ traditurus sum, quæque Pharisæi videntur minima: vel qui

doctrinam divinam corruperit, aut loquuntur de solutione mandatorum, que fit per solam transgressionem. Qui predicas non furandum, furaris; Rom. 2. Hic Dei iudicio vilis erit et in Ecclesiæ, VOCABULARI, futurus est, vel non erit in regno coelorum, seu in regno Dei.

silicet minutissimum. Nam puncta tunc apud Hebreos et Syros non fuisse, nemo nesci. Genitū ex hoc loco littera iota, licet omnium minima, maximam hæresim, apud Ireneum, lib. 1, c. 4, legé.

VERS. 19. — DE MANDATIS ISTIS MINIMIS. Quidam votores auctores per minima mandata morteni volunt et crucem Christi intelligi: quod mors et crux res abjecta contemptaque videatur, quam tamen qui erubescit, salvis esse non possit. Ad hunc modum Hilarius, et alii quorū Theophylactus memini. De cruce hic non agi manifestum est; quia autem mandata Christus minima vocet, dubium. Quidam enim ad præcedentia referunt, ut Augusti, lib. 1 de Sermone Domini in monte, quasi dicat, qui solvet unum de mandatis istis minimis, quæ ego veni non solvere, sed adimplere. Videatur enim pronomen, *istis*, illa, de quibus Christus locutus fuerat, demonstrare. Alii ad sequentes, ut Chrysostomus, hom. 16, auctor Imperf., hom. 10, et Theophylactus, quod est probabilis, quia minima legis veteris mandata erant ceremonia et judicialia, que nobis Christus post Evangelii prædictationem servari, sed aboleri, et quia sequitur, nisi abdavaret iustitia vestra plus quam scribarum et pharisæorum, et, audistis, quia dictum es antiquis; ego autem dico vobis. Ergo pronomen illud, *istis*, non eadem de quibus locutus Christus erat, demonstrat, sed similia; similia autem, quia utræcum minima videbantur. Minima vero mandata, de quibus dicturus est, vocat, non quod revera, sed quod pharisæorum opinione minima, aut potius nulla essent, qui, ut ab oculis hominum toti pendebant, homicidium, quod oculus videbatur, peccatum putabant, homicidi patrandi voluntatem, que non videbatur, forte non putabant.

ET DOCUERIT SIE HOMINES. Sic una est syllaba, sed magnam confinet difficultatem, in eaque tota hujus loci sententia versatur. Hieronymus, et nonnulli interpres novi exponunt, et docuerit sic, id est, quemadmodum ego dico, atque præcepio, quasi dicat: Qui unum ex mandatis hisce minimi non servaverit, quanvis doceat illos ea esse servanda, tamen minimum futurum in regno coelorum. Cum quæ interpretatione convenit, quod idem Christus dicit, cap. 23, 2, 3: *Super cathedram Moysi sedentem scribe et pharisæi: omnia ergo quæcumque dixerint vobis, servente et facile, scedunt autem opera eorum nolite facere: dicant enim, et non faciant.* Eosdem enim hic scribas et pharisæos notare voluit. Sic ideb̄ sensu videtur minus proprius, quia hoc loco Christus non solum pharisæorum vitam, sed etiam doctrinam reprehendit: *Audistis quia dictum est antiquis; ego autem dico vobis.* Itaque inclusi omnes alii interpres, ut Chrysostomus, hom. 16, et auctor Imperf., hom. 10, et Augustinus, lib. 1 de Sermone Domini, et Gregorius,

COMMENTARIA. CAP. IV.

lib. 49 in Job., c. 5, exponunt, sic, id est, quemadmodum ipse facit, qui nec ipse servat, et alios docet non esse servanda.

MINIMIS VOCABILIT. Minimum nonnulli nullum interpretantur, ut Chrysostomus, et Theophylactus, id est, ut opinor, quod absurdum judicarent eam, qui haec Christi mandata non observasset, atque in regno coelorum locum habere. Alii nonnulli, sed minimum in regno coelorum futurum dicunt, quia non magna, sed minima mandata violavit, quorum transgressio venialis peccatum est. Quæ interpretatio inde refutatur, quod quæ Christus pharisæorum opinione vocat minima, reipso maxima sunt. Nam qui homicidio non fecit, voluit tamei facere; et qui adulterium non admisit, vidit tamen mulierem ad concupiscentiam eam, quia ejus iustitia non abundat plus quam scribarum et pharisæorum, in regnum colorum non intrabit. Tota sententia ex eo pendet, quid vocetur hic regnum coelorum, quod paulo post sumus explicatur. Interim minimum ultimum, non nullum interpretor, ne emphasis hujus nominis pereat, quam de industria videtur Christus adhibuisse; qui id est non nullum, sed minimum fore dixit, quia minima violavit mandata, utens elegante pronominalia. Vocabitur autem, dixit pro, ut supra, vers. 9, nisi maius interpretari, vocabulari, id est, promulgabatur, iudicis Christi sententia declarabatur, quæ, quantus quisque sit, apparebit.

IN REGNO COELORUM. Augustinus, lib. 1, de Sermone Domini, et Gregorius, lib. 19 Moral., c. 5, et alii ferunt omnes regnum coelorum hoc loco Ecclesiæ vocari dicunt, si verum regnum coelorum accipiat, illud sequatur absurdum, ut qui aliquod ex his violaverit mandatis, aliquo in regno coelorum loco sit; cum paulo post dicat: *Nisi abdavaret iustitia vestra plus quam scribarum et Pharisæorum, non intrabis in regnum coelorum.* Melius, ut milie quidem videatur, Chrysostomus et Theophylactus regnum coelorum resurrectionis, et ultimi iudicii temporis vocari putant. Tunc ergo, qui unum de mandatis istis minimis non servaverit, minimus vocabitur, id est, sententia iudicis declarabitur. Nec erit nullo loco, quia et ipse resurgent, et judicabitur; sed erit ultimo, quia cœsient in tenebris extiores. Quaratur in quibusdam, cur de iis qui magna mandata nec faciunt, nec docent; et de iis qui docent, sed non faciunt; et de iis qui faciunt, sed non docent, et de iis qui minima docent, et non faciunt; aut faciunt et non docent, Christus mentionem non faciat. Respondeas causam ejus rei sententia, que ut causam perpetrati homicidii dicat, ira verbi et odii nullam habebant rationem, Christus quod ipsius præcepti verbis deesse videbatur, quodque necessarium efficerat prava Pharisæorum interpretatio, supplet, aludens ad ipsam Iudeorum politiam, antequam Romanorum ditioni subderebatur. Triplex enim erat apud eos tribunal, primum triumvirorum in singulis oppidis cum numerus civium erat saltem 420 hominum. Secundum erat Syedri parvi in majoribus oppidis, idque constabat ē 23 iudicibus: hoc concilium appellatur. Tertium erat magul concilii in urbe Jerusalem constituti, ad quod majores cause refer-

quod de solis Pharisæis questio esset, qui ista, que minima putabant, nec faciebant, et sic homines docebant. Si ergo, qui unum ex mandatis istis minimis non servaverit, ultimo loco erit, id est, minimus vocabitur; qui non servaverit majora, ubi erit? et ipse ultimo loco. Erunt igitur pares, et impares; pares, qui uterque minimus, uterque ultimo loco, id est, in inferno: impares, quia in illo ultimo loco, sicut et in primo, quod est colum, mansiones multe sunt; et alii majoris, quam ali suppliciis afficiuntur; sicut qui in primo loco, id est, in celo erunt, omnes erunt pares, quia euodem omnes denarium accepti sunt, Matth. 20, 10, et impares, quia in domo patris mei mansiones multe sunt, Joan. 14, 2, et quia alia claritas solis, alia claritas luna, alia claritas stellarum, et stella ab stellâ differt in claritate, 1 Cor. 15, 41, 42, pares honoris genero, impares specie; sicut omnes reges pares dignate, et impares opibus atque potentia.

VERS. 20. — DICO ENIM VOBIS. Reddit causam cur dixerit, qui solvet unum de mandatis istis minimis, quia sicut id sit solvere et non abundare ejus justitiam, plus quam scribarum et Pharisæorum.

NISI ABUNDAYERIT. Nisi major fuerit. Gracianus, *et tu ne negaberis*, aut Hebraicenus, *בְּלֹא כַּמֵּן*.

JUSTITIA VESTRA. Legis observatio, quia Christus ipso justitiam appellat, quia observatione mandatorum Dei justificamur.

QUAM SCRIBARUM ET PHARISEORUM, qui ista minima esse dicunt. Nomina scribas et Pharisæos, quia et doctores erant et ceteris multo sanctiores habebantur; vide c. 3, 7.

VERS. 21. — AUGUSTUS. Quæ sequuntur usque ad finem capituli intelligi non possunt, nisi illud prius intelligatur, de quo magna hoc loco inter interpres veritutem questio; num Christus veteri legi, an Pharisæorum tantum interpretationi aliud addat, cum dicit: *Ego autem dico vobis.* Omnes hereticorum interpres pro conerto habent (Spiritus enim sanctus illis opinor revelavit). Christus non legem, sed scribarum et Pharisæorum traditiones, interpretationesque corrigit; eaque de re impudenter veteres auctores, quod aliter senserint, reprehendunt. Idem scilicet olim alii heretici Pelagiani docuerunt, ut lib. adversus illis primo Hieronymus scribit, Catholicus nescio an quisquam preter Strabum, et nostro tempore nonnullos, qui minore, quam Catholicos debet, cautione hereticorum legerunt commentarios. Nec inferior aliqua esse argumenta hujus sententia, que ut causam perpetrati homicidii dicat, ira verbi et odii nullam habebant rationem.

Vers. 20. — NISI ABUNDAYERIT JUSTITIA VESTRA, nisi mandata Dei longe melius quam Pharisæi custodiatis.

Vers. 21. — NON OCCIDES. Aug.: *Justitia Pharisæorum est ut non occidant, justitia corrum quæ intratur sunt in regnum coelorum, ut non irascantur sine causa.* Illud præceptum, non occides, ut alia queque præcepta non exteriori modo actione, sed et interiori animi motu violari nos docet. Pharisæi in gratiam eorum qui ulciscendi libidine ardebant, ea quæ sequuntur addebant ad præcepta diuinæ. Qui AUTEM OCCIDET, REUS ERIT JUDICIO. Nempe in iudicium vocabitur,